

Prof. zw. dr hab. Radosław Zenderowski

Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja

rozprawy doktorskiej
mgr. Łukasza WIELGOSZA

pt. **Polaryzacja polityczna w systemach partyjnych Polski i Węgier
w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku**
(Katowice 2023, ss. 476)

napisanej na Wydziale Nauk Społecznych, w Instytucie Nauk Politycznych
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

pod kierunkiem p. dr. hab. Rafała Głajcara, prof. UŚ

1

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska dotycząca polaryzacji politycznej w systemach partyjnych Polski i Węgier w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku. Tematyka pracy zdecydowanie mieści się w obszarze dyscypliny nauki o polityce i administracji. Autor podejmuje temat niezwykle aktualny i wymagający pogłębionych analiz. Jest to o tyle istotne, że w dyskursie publicznym, pozanaukowym spotykamy się z wieloma sprzecznymi informacjami na temat zjawiska polaryzacji politycznej w obu państwach, co zresztą sam Autor zauważa we *Wstępie* do swojej rozprawy.

1. Stan badań a recenzowana praca

Autor we *Wstępie* do swojej rozprawy szczegółowo omawia obecny stan badań nad polaryzacją polityczną, wskazując na dorobek autorów polskich i zagranicznych. Wskazywane przez niego pozycje z literatury przedmiotu uznać należy za najistotniejsze dzieła z omawianego zakresu. Dokonuje klasyfikacji poszczególnych opracowań naukowych według kryterium obszaru, których one dotyczą (Europa, USA, Ameryka Południowa, Afryka, Azja). Ma to uzasadnienie, gdyż – jak sam pisze Autor – polaryzacja polityczna ma różne znaczenie i przybiera odmienne formy w zależności od regionu, w którym występuje. Ponadto samo pojęcie polaryzacji politycznej jest różnie definiowane w literaturze przedmiotu, o czym również informuje Autor dokonując już we *Wstępie* przeglądu najważniejszych ujęć.

Należy stwierdzić ponadto, że recenzowana rozprawa niweluje deficyt badań porównawczych w zakresie polaryzacji politycznej w państwach Europy Środkowej, zaś sam wybór Polski i Węgier został bardzo przekonująco przez Autora uzasadniony. Poczynione ustalenia badawcze nie stanowią prostej syntezy właściwie dobranych opracowań, ale bazują przede wszystkim na zgromadzonym i zagregowanym przez Autora obszernym materiale źródłowym.

Rozprawa bazuje na analizach bardzo bogatej literatury przedmiotu. Należy żałować, że Autor nie włada językiem węgierskim, który umożliwiłby mu dostęp do literatury przedmiotu w tym języku.

2. Cel pracy, problem badawczy i hipotezy

Autor precyzyjnie ujmuje **cel swojej rozprawy**. Stwierdza mianowicie, że „Celem pracy będzie przeprowadzenie analizy polaryzacji politycznej w systemach partyjnych Polski i na Węgier w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku, z równoczesnym przedstawieniem prognozy dotyczącej konsekwencji dotychczasowego rozwoju sytuacji w badanym obszarze”. Należy uznać, że cel badawczy został wyrażony w sposób poprawny i precyzyjny, jest on naukowo uzasadniony głównie deficytem podobnych opracowań, i spełnia on kryterium istotności naukowej. Cel pracy wskazuje ponadto na wszystkie cztery zakresy analiz.

Problem badawczy rozprawy doktorskiej powinien zostać wyrażony w postaci pytania lub kilku pytań odnoszących się do wcześniej zdefiniowanego, choćby wstępnie, przedmiotu i celu badania. Pytania te, zwane na gruncie metodologii nauk, pytaniami problemowymi lub pytaniami badawczymi, powinny być niebanalne i naukowo oraz społecznie doniosłe. Odpowiedzi na te pytania służyć mają lepszemu poznaniu otaczającej nas rzeczywistości oraz człowieka w jego indywidualnych i społecznych rolach oraz relacjach.

W recenzowanej rozprawie doktorskiej Autor niestety dość ogólnikowo formułuje problem badawczy wskazując raczej na cel i zakres swojej rozprawy. Pisze bowiem: „Zasadniczy problem badawczy sformułowano wokół pytania o specyfikę i znaczenie polaryzacji politycznej w systemach partyjnych Polski i Węgier w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku”. Rezygnuje zatem ze sformułowania pytań badawczych na rzecz bardziej rozbudowanych hipotez, z których zasadniczo można wywnioskować poszczególne pytania badawcze.

Hipotezy są poprawne pod względem metodologicznym, składając się ze zmiennych niezależnej i zależnej. Podstawowa hipoteza badawcza brzmi następująco: „polaryzacja polityczna w polskim systemie partyjnym ma odmienną specyfikę od polaryzacji politycznej w węgierskim systemie partyjnym, co wpływa na zróżnicowania w obszarze rywalizacji politycznej”. Następnie Autor formułuje trzy kolejne hipotezy. O ile dwie pierwsze wymagają przeprowadzenia gruntownych badań, o tyle ostatnia wydaje mi się dość oczywista i mało precyzyjna. Brzmi ona bowiem: „Jeżeli polaryzacja polityczna to logika wrogości między partiami, za pomocą której główne partie polityczne utrzymują dominującą pozycję na rynku partii politycznych (ujęcie wielowymiarowe), to zjawisko to występuje zarówno w Polsce jak i na Węgrzech – zarówno na poziomie politycznym, jak i społecznym”. Hipoteza byłaby bardziej przekonująca, gdyby dodać do niej określenia „w podobnym stopniu” lub „na podobnym poziomie”.

Reasumując, Autor zasadniczo poprawnie definiuje cel i hipotezy swojej rozprawy doktorskiej, brakuje natomiast pytań badawczych. Należy jednak stwierdzić, że wskazane drobne uchybienia nie wpływają istotnie na późniejsze zastosowanie metod badawczych i prowadzenie procesu badawczego.

3. Zakres pracy (przedmiot badań)

Informację o zakresach pracy daje się zasadniczo wywnioskować z tematu rozprawy, gdzie zakres rzeczowy stanowi polaryzacja polityczna, zakres podmiotowo-przestrzenny – Polska i Węgry z ich systemami partyjnymi, zaś zakres czasowy dwie pierwsze dekady XXI wieku. Pierwszy zakres nie wymaga uzasadnienia. W odniesieniu do drugiego należy wskazać na obszernie i przekonująco uzasadnienie doboru dwóch państw do analizy porównawczej. Autor podaje trzy zasadnicze powody: (a) wspólnota geograficzno-historyczna Polski i Węgier; (b) istniejący w przestrzeni publicznej popularny pogląd, że polska i węgierska polityka rozwijają się w podobny sposób; (c) kulturowo-cywilizacyjne podobieństwo Polski i Węgier. Jeśli chodzi o zakres temporalny Autor stwierdza, że „Różny kalendarz wyborczy w obu państwach powoduje, że ramy czasowe prowadzonych badań będą obejmowały dwa okresy. W przypadku Polski będzie to głównie okres od wyborów parlamentarnych z 23 września 2001 roku do momentu przeprowadzenia wyborów parlamentarnych z 2019 roku (choć niektóre elementy analizy obejmują okres aż do ostatniego dnia drugiej dekady XXI wieku – 31 grudnia 2020 roku). W przypadku Węgier

szczegółowa analiza rozpocznie się od wyborów parlamentarnych z 7 i 21 kwietnia 2002 roku i zostanie zakończona w dniu ostatnich wyborów parlamentarnych z 8 kwietnia 2018 roku". Uznając tak zakreślone przedziały za w pełni uzasadnione, chciałbym wyrazić jedynie żal i niedosyt, że zakres rozprawy nie może sięgnąć do lat 2022 (Węgry) i 2023 (Polska). Z drugiej jednak strony będzie ku temu okazja, gdyby Autor zdecydował się swoją rozprawę opublikować w formie monografii naukowej, co uważam za w pełni uzasadnione, a nawet konieczne i potrzebne.

4. Struktura pracy

Struktura pracy – jeśli chodzi o układ poszczególnych części pracy, zwłaszcza rozdziałów i podrozdziałów – jest nie tylko poprawna, ale i wzorcowa jeśli chodzi o przejście od części teoretycznej (wyjaśnianie kluczowych pojęć, stworzenie siatki kategorialnej) przez metodologiczną (wyjaśnianie zastosowanej w pracy metodologii badań własnych oraz wskazanie na zasoby danych źródłowych) po empiryczną (prezentacja wyników badań w oparciu o dane zastane).

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, *Wstępu, Zakończenia, Bibliografii, Wykazu skrótów, Spisu schematów, Spisu tabel, Spisu wykresów oraz Spisu aneksów*. Praca zawiera również zbiór aneksów, zawierający zestawienia tabelaryczne ukazujące dane dotyczące poszczególnych polskich i węgierskich partii politycznych w przestrzeni rywalizacji politycznej według badań dwóch wybranych przez Autora baz danych.

W rozdziale pierwszym Autor przedstawia polaryzację polityczną jako wyzwanie badawcze. W rozdziale drugim prezentuje źródła wiedzy o pozycjach ideologicznych ugrupowań politycznych. Rozdział trzeci poświęcony jest omówieniu sposobów pomiaru polaryzacji politycznej. Rozdział czwarty przedstawia ewolucję systemów partyjnych Polski i Węgier po 1989 roku. W rozdziale piątym Autor przedstawia „sylwetki” relevantnych partii politycznych w Polsce i na Węgrzech w pierwszych dwóch dekadach XXI w. W ostatnim, szóstym rozdziale kluczowym z perspektywy realizacji powziętych celów badawczych, Autor proponuje trzy ujęcia polaryzacji politycznej w systemach partyjnych Polski i Węgier w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku.

Należy zauważyć, że poza ogólną konstrukcją rozprawy, która jest – jak już napisałem – wzorcowa, również struktura wewnętrzna poszczególnych rozdziałów jest przemyślana, logiczna i ułatwiająca „nawigację” po tekście rozprawy.

5. Metody i techniki badawcze

W rozprawie Autor zdecydował się na zastosowanie kilku metod badawczych. Należy uznać, że zostały one trafnie dobrane. Autor nie tylko wskazuje na zastosowane przez siebie metody, co zdarza się w niektórych pracach awansowych, ale wskazuje fragmenty pracy, w których je zastosował oraz co najważniejsze – przekonująco to uzasadnia.

Mam jednak też kilka uwag krytycznych, o czym poniżej.

Rozpoczyna od „analizy pojęciowej” (co w ścisłym sensie nie stanowi jeszcze metody) poświęconej polaryzacji politycznej oraz przedstawienia dominujących w polskiej i anglojęzycznej literaturze ujęć tego zjawiska. Następnie, dzięki metodzie historycznej, scharakteryzowano systemy partyjne Polski i Węgier. W tym przypadku w środowisku politologicznym można mówić o pewnych kontrowersjach dotyczących tzw. metody historycznej. Osobiście uważam, że zasadniczo takowa metoda nie istnieje, tak jak nie istnieje „metoda politologiczna”, „metoda filozoficzna” czy „metoda socjologiczna”. Można natomiast zasadnie mówić o metodach stosowanych w naukach historycznych takich jak metody: genetyczna, genealogiczna, ewolucyjna itd. Autor ponadto deklaruje: „Z uwagi na główną hipotezę badawczą zamiast zwykłej metody opisowej zostanie zastosowana metoda synchronistyczna, dzięki

której zostaną przedstawione podobieństwa i różnice pomiędzy wydarzeniami politycznymi w Polsce oraz na Węgrzech". Otóż nie ma czegoś takiego jak metoda opisowa, zaś metoda synchronistyczna jest jedną z metod stosowanych w naukach historycznych, co warto byłoby podkreślić. Rozumiem jednak intencje Autora, że w omawianym przypadku chodzi bardziej o metodę komparatystyczną (porównawczą). Następnie wspomina o „metodzie genetycznej”, która w rzeczywistości oznacza metodę komparatystyczną odnoszącą się do określonego okresu objętego analizą, stąd jak rozumiem, wcześniej użyto terminu „metoda synchronistyczna”. Można generalnie odnieść wrażenie, jakoby Autor w większym stopniu odwoływał się do metod stosowanych w naukach historycznych.

W dalszej jednak części rozprawy wyraźnie nawiązuje do metod stosowanych w naukach społecznych – politologii i socjologii. Przekonująco brzmi deklaracja Autora, który pisze, że: „W dysertacji zostanie przeprowadzona analiza systemowa średniego rzędu, aby scharakteryzować systemy partyjne Polski i Węgier oraz analiza mikrosystemowa, której celem będzie przebadanie polaryzacji politycznej w tych systemach w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku.”; oraz: „Weryfikacja hipotez badawczych zostanie przeprowadzona również z wykorzystaniem analizy porównawczej. Pracę doktorską zakończą rozważania na temat przyszłości polaryzacji politycznej w systemach partyjnych Polski i Węgier, z wykorzystaniem metody ekstrapolacji.”. Te stwierdzenia są w pełni uzasadnione i korespondują z treścią rozprawy.

Następnie Autor wskazuje na sposoby analizy danych zastanych z baz: Manifesto Project Database oraz Chapel Hill Expert Survey. Stwierdza bowiem, że odwołuje się do takich mierników jak: mierników: (a) indeks polaryzacji politycznej Riccardo Pelizzo i Salvatore Babonesa; (b) indeks polaryzacji politycznej Michaela Coppedge'a; (c) ważona miara średniej polaryzacji politycznej (weighted measure of average party policy polarisation, WAPP) Georgiosa Xezonakisa. Tenże wybór również należy uznać za w pełni uzasadniony.

6. Styl narracji i sposób zastosowania teorii (w tym wykorzystania literatury przedmiotu)

Recenzowana rozprawa jest napisana zasadniczo poprawnym językiem naukowym z wykorzystaniem odpowiednich metod, technik i narzędzi badawczych oraz z użyciem właściwej siatki pojęciowej. Poszczególne pojęcia zostały poprawnie i precyzyjnie zdefiniowane. Należy przede wszystkim jednak docenić olbrzymi wysiłek badawczy Autora wynikający w znacznej mierze z decyzji o przeprowadzeniu analiz ilościowych na podstawie zagregowanych przez siebie danych z kilku dostępnych baz.

Styl narracji zastosowany w pracy uznać należy za naukowy, spójny i związany bezpośrednio z przedmiotem badań, bez niepotrzebnych dygresji. Poszczególne wywody Autora łączą się ze sobą, poczynione ustalenia służą wyjaśnianiu określonych procesów i zjawisk politycznych. Przede wszystkim jednak Autor osiąga cel swoich badań, a wnioski z nich przedstawione są bardzo syntetycznie zarówno w ostatnim, szóstym rozdziale, jak i w *Zakończeniu*. Należy zgodzić się z deklaracją Autora, że „dysertacja wpisuje się w dyskusję naukową na temat natury polaryzacji politycznej i jest głosem w dyskusji na temat jej występowania i przejawów w polskim i węgierskim systemie partyjnym” (s. 358).

W *Zakończeniu* Autor odnosi się do sformułowanych na początku rozprawy hipotez. I tak, w odniesieniu do hipotezy głównej stanowiącej, że polaryzacja polityczna w Polsce ma zupełnie odmienną specyfikę od polaryzacji politycznej na Węgrzech, stwierdzono jej prawdziwość. Autor stwierdza, iż: „Zauważalne są podobieństwa pomiędzy oboma przypadkami, jednakże można generalnie stwierdzić, iż Węgry są o wiele bardziej spolaryzowane niż Polska, a procesy polaryzacyjne w systemie partyjnym Węgier są o wiele bardziej zaawansowane niż w systemie partyjnym Polski. Wydaje się, że polski system partyjny pod kątem polaryzacji politycznej podąża w kierunku wytyczonym przez Węgry.” (s. 359).

Pierwsza hipoteza pomocnicza (H2) stanowiąca, że polaryzacja polityczna w ujęciu jednowymiarowym jest bardziej widoczna na Węgrzech niż w Polsce, została zweryfikowana pozytywnie. Na podstawie wyników indeksów polaryzacji politycznej obliczonych dla obu systemów (na bazie zarówno danych

CHES, jak i MPDS 2021a), stwierdzono, że w okresie poddanym badaniu system partyjny Węgier niemal zawsze był bardziej spolaryzowany niż system partyjny Polski.

Druga hipoteza pomocnicza (H3), stanowiąca, iż polaryzacja polityczna w ujęciu dwuwymiarowym znacząco się mocniej na Węgrzech niż w Polsce, również została zweryfikowana pozytywnie. Zanik politycznego centrum nastąpił na Węgrzech pomiędzy 2010 rokiem (wniosek na podstawie danych CHES) a 2014 rokiem (wniosek na podstawie danych MPDS 2021a). W Polsce natomiast polityczne centrum było silne do 2015 roku (ugrupowania centrowe albo tworzyły koalicje gabinetowe albo były największymi ugrupowaniami opozycyjnymi na scenie politycznej). Na podstawie danych CHES można wysnuć wniosek, iż polityczne centrum w Polsce po 2015 roku uległo osłabieniu.

Weryfikacja trzeciej hipotezy pomocniczej (H4), stanowiącej, iż polaryzacja polityczna w ujęciu wielowymiarowym wystąpiła w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech, i to zarówno na poziomie politycznym, jak i społecznym, okazała się – co sam stwierdza Autor – największym wyzwaniem badawczym. Hipoteza została częściowo potwierdzona. W obu państwach polaryzacja elit politycznych oddziałuje na polaryzację społeczeństwa. Polaryzacja polityczna na poziomie politycznym wpływa na wzajemne postrzeganie obywateli, którzy przynależą do elektoratów różnych ugrupowań.

Na koniec Autor formułuje kilka „mocnych” wniosków. Stwierdza mianowicie, że: „Współczesne Węgry nie są państwem demokratycznym. Nie są nawet państwem o „nieoliberalnej demokracji”. Węgry pod przywództwem Viktora Orbána są państwem autorytarnym. Przesądza o tym fakt, iż przywódca Fideszu może jednoosobowo zarządzać państwem za pomocą dekretów i de facto nie potrzebuje już fasadowych instytucji demokratycznych, by realizować swoją wolę polityczną” (s. 362). Następnie dodaje: „Czas skończyć z traktowaniem Węgier jako państwa demokratycznego wyznającego wartości zachodniej cywilizacji, a zacząć na poważnie zajmować się węgierskim autorytaryzmem.” (s. 363).

Za bardzo ważne uznaje deklarację Autora, który pisze w *Zakończeniu*: „O ile polaryzacja polityczna w ujęciu jednowymiarowym, czy nawet dwuwymiarowym jest jednym z naturalnych stanów w rywalizacyjnych systemach partyjnych, o tyle polaryzacja polityczna w ujęciu wielowymiarowym jest czymś niepokojącym, ze względu na swój destrukcyjny wpływ na społeczeństwo. Im bardziej eskaluje, tym większe niesie ze sobą zniszczenia, tym bardziej dewastuje relacje między zwykłymi ludźmi.” (s. 364). Bardzo dużą wartością pracy jest właśnie uwzględnienie w analizach tych dwóch wymiarów polaryzacji.

Z jednym stwierdzeniem, a właściwie słowem trudno mi się zgodzić. Autor pisze: „Milada Anna Vachudova wskazuje, iż Fidesz i PiS skorzystały na strachu wobec kryzysu migracyjnego w połowie drugiej dekady XXI wieku, a także wobec ataków terrorystycznych w Europie Zachodniej. Wykorzystując ksenofobiczną propagandę delegitymizowały przeciwników politycznych, jak i nieprzychylnie im międzynarodowe instytucje”. (s. 350). Chodzi mi o użycie pojęcia ksenofobii. W kontekście kryzysu migracyjnego z 2015 roku, użycie tego słowa na określenie działań podejmowanych przez władze Węgier, a później także Polski jako ksenofobiczne uważam za nadużycie. Przypomnę, że mieliśmy wówczas do czynienia z rzeszą migrantów o niezidentyfikowanym pochodzeniu próbujących nielegalnie przekroczyć granicę Unii Europejskiej, zaś władze Węgier nie robiły nic ponad to, do czego były zobowiązane członkostwem w Strefie Schengen. Zgoda na niekontrolowany napływ migrantów udzielona przez ówczesną kanclerz RFN Angelę Merkel była niczym innym niż przyzwoleniem na złamanie prawa. Nota bene w późniejszym czasie władze niemieckie określiły tę decyzję jako błędną.

Zmierzając już ku konkluzji, chciałbym się z Autorem oraz innymi uczestnikami publicznej obrony rozprawy doktorskiej, podzielić pewną wątpliwością. Odnosząc się mianowicie do danych zastanych z baz: Manifesto Project Database oraz Chapel Hill Expert Survey, które w założeniu mają dostarczyć wyników pomiarów polaryzacji politycznej w okresie dwóch dekad, można zadać pytanie na ile międzynarodowe rankingi powstające na bazie analizy wyników danych z tych baz odzwierciedlają a na ile tworzą rzeczywistość? Pytanie to wydaje się być zasadne zważywszy na różne założenia metodologiczne, które nie zawsze są neutralne światopoglądowo a rozumienie niektórych pojęć odmienne wśród badaczy z różnych części świata. Dyskusyjne są również często zasady doboru ekspertów do panelu lub próby badawczej. Szczepnie mówiąc nie wiem, jak jest w omawianym przypadku, ale na

przykład w ramach ponawianych każdego roku badań wolności mediów prowadzonych przez organizację Reporterzy bez Granic, zdecydowaną większość próby badawczej stanowią dziennikarze o orientacji lewicowo-liberalnej, znikomy przy tym jest odsetek dziennikarzy o poglądach prawicowo-konserwatywnych.

7. Uwagi edytorskie

Rozprawa generalnie spełnia wymogi redakcyjne stawiane tego typu opracowaniom naukowym. Nie zgłaszam poważniejszych zastrzeżeń w tym względzie. Zawiera ona znaczną liczbę tabel i wykresów, które zostały sporządzone prawidłowo.

6

8. Konkluzja

Reasumując zgłoszone powyżej uwagi, pragnę stwierdzić, że recenzowany przeze mnie tekst rozprawy doktorskiej p. mgr. Łukasza Wielgosza, stanowi bardzo udaną próbę analizy problematyki polaryzacji politycznej na przykładzie Polski i Węgier. Jest to praca niemalże wolna od wad, będąca wynikiem pogłębionych studiów i zapewne wyłożonej, czasochłonnej pracy. Praca z całą pewnością spełnia wymogi stawiane tego typu pracom badawczym stanowiącym podstawę awansu naukowego. Zdecydowanie mieści się w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Jej jakość stanowi bardzo dobry prognostyk przyszłego rozwoju naukowego Kandydata do stopnia naukowego.

Z uwagi na bardzo wysoki poziom merytoryczny i metodologiczny rozprawy, **ośmielam się wnioskować o wyróżnienie**. Ponadto uważam za wskazane i pożądane ogłoszenie tejże rozprawy, po pewnych modyfikacjach związanych z jednej strony z uwagami recenzentów, drugiej – formułą monografii naukowej, w formie książki.

W związku z powyższym, **wnoszę o dopuszczenie p. mgr. Łukasza Wielgosza do dalszych etapów przewodu doktorskiego**.

Cieszyn-Warszawa, dnia 7 sierpnia 2023 roku

prof. dr hab. Radosław Zenderowski

Radosław Zenderowski
ul. Limanowskiego 3 m. 6
PL 43-400 Cieszyn
Tel.: 600.431.170
E-mail: r.zenderowski@uksw.edu.pl

Wydział Społeczno-Ekonomiczny
Instytut Nauk o Polityce i Administracji UKSW
ul. Wóycickiego 1/3 bud. 23
PL 01-938 Warszawa
Tel.: +48 22 569 68 29
E-mail: ip@uksw.edu.pl